

Date: 3rd August-2026

RAQAMLI JAMIYAT SHAROITIDA FIKR VA SO‘Z ERKINLIGINI
TA‘MINLASHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Abdumurodov Abduhamid Abdusaid o‘g‘li

Nizomiy nomidagi O‘zMPU Tarix fakulteti

“Milliy g‘oya, ma‘naviyat asoslari va huquq ta‘limi” yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli axborot makonida axborotni izlash, olish, tarqatish va undan foydalanish erkinligining huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Internet va ijtimoiy tarmoqlarda axborot almashinuvi jarayonida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar, foydalanuvchilarning huquq va majburiyatlari, shuningdek, yolg‘on, zararli va ishonchsiz axborotlarning tarqalishining oldini olishga qaratilgan qonunchilik normalari ko‘rib chiqiladi. Shu bilan birga, so‘z va fikr erkinligi hamda axborot xavfsizligi o‘rtasidagi muvozanat, axborot tarqatish huquqining qonuniy cheklovlari va mazkur jarayonda davlatning huquqiy tartibga solish mexanizmlari tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: internet, axborot erkinligi, media-savodxonlik, axborot madaniyati, ijtimoiy tarmoqlar, axborot xavfsizligi, huquqiy madaniyat.

Bugungi globallashtirish va raqamli texnologiyalar jadal taraqqiy etayotgan sharoitda internet tarmog‘i inson hayotining ajralmas qismiga aylanib, axborot almashinuvi vositasi sifatidagi an‘anaviy funksiyasidan tashqari, ijtimoiy-siyosiy, ma‘naviy-ma‘rifiy va huquqiy munosabatlarning muhim vositasi sifatida ham namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, raqamli makonda fikr va mulohazalarni erkin ifodalash, axborotni keng jamoatchilikka yetkazish hamda jamoatchilik fikrini shakllantirish imkoniyatlarining kengayishi axborot va so‘z erkinligini demokratik jamiyatning muhim tamoyillaridan biriga aylantirmoqda. Shu bilan birga, internet va ijtimoiy tarmoqlarda ishonchsiz hamda haqiqatga zid axborotlarning tezkor tarqalishi, jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan yot g‘oyalar va turli mazmundagi zararli kontentlarning ommalashuvi, shuningdek, shaxsning sha‘ni, qadr-qimmati va ishchanlik obro‘sigacha tajovuz qiluvchi axborotlarning tarqatilishi mazkur sohani huquqiy jihatdan tartibga solishning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, axborot va so‘z erkinligini ta‘minlash bilan bir qatorda, axborot xavfsizligini mustahkamlash, foydalanuvchilarning huquqiy mas‘uliyatini belgilash hamda raqamli axborot makonida qonuniylik va mas‘uliyat tamoyillarini qaror toptirish muhim ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Axborot makonining cheksiz imkoniyatlarga ega ekanligi, bir tomondan, fuqarolarning so‘z va fikr erkinligini ta‘minlashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ushbu erkinlikdan noqonuniy maqsadlarda foydalanish holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda yolg‘on xabarlarining tarqalishi, shaxsiy daxlsizlikka tajovuz qiluvchi materiallarning ommalashuvi, millatlararo yoki diniy nizolarni keltirib chiqarishga qaratilgan axborotlarning keng tarqalishi jamiyat xavfsizligi va barqarorligiga jiddiy tahdid tug‘diradi va har qanday foydalanuvchi internet makonida uchraydigan ma‘lumotlarni tanqidiy tahlil qila olishi, ishonchli va soxta axborotni bir-biridan farqlashi, axborotdan foydalanish jarayonida

Date: 3rd August-2026

huquqiy hamda axloqiy me'yorlarga amal qilishi muhim hisoblanadi. Zero, yuksak axborot madaniyatiga ega bo'lgan jamiyatda nafaqat raqamli xavfsizlik ta'minlanadi, balki fuqarolarning huquqiy ongi, siyosiy tafakkuri va ijtimoiy faolligi ham yuksaladi. Prezident Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Bugungi murakkab globallashtirish va keskin axborot oqimi sharoitida yoshlarni turli mafkuraviy tahdidlar, yot g'oyalar hamda zararli axborotlar ta'siridan himoya qilish eng dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi".¹ Davlat rahbari o'z nutq va chiqishlarida ayniqsa internet tarmog'i orqali tarqalayotgan yolg'on ma'lumotlar, ma'naviy qadriyatlarga zid bo'lgan kontentlar hamda inson ongiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi axborotlarning xavfi tobora ortib borayotganini alohida qayd etadi. Shu sababli ham "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da yoshlarning media-savodxonligini oshirish, ularda mustaqil va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish, internetdan foydalanish madaniyatini rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Haqiqatan ham, hozirgi raqamli davrda internet tarmog'i insoniyat tarixidagi eng yirik axborot maydoniga aylanib ulgurdi. Bir necha soniya ichida dunyoning istalgan nuqtasidagi ma'lumotni olish, uni tarqatish yoki jamoatchilik fikriga ta'sir ko'rsatish imkoniyatining mavjudligi axborot erkinligining amaliy ko'rinishi sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarning keng ommalashuvi natijasida oddiy tarmoq foydalanuvchisida ham katta auditoriya hisoblangan axborot manbayiga ega bo'lish imkoniyati paydo bo'ldi, lekin mazkur imkoniyat bilan bir qatorda virtual makonda turli salbiy holatlar, jumladan shaxsiy daxlsizlikka tajovuz, diniy ekstremizm va zo'ravonlikni targ'ib qiluvchi materiallarning keng tarqalishi ham kuchaymoqda. So'nggi yillarda ayniqsa "fake news" deb ataluvchi yolg'on xabarlarining ommaviy tus olishi jahon hamjamiyatida jiddiy xavotir uyg'otmoqda. Sababi bunday ma'lumotlar qisqa vaqt ichida millionlab insonlar ongiga ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy beqarorlik, vahima yoki noto'g'ri jamoatchilik fikrining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Ayrim hollarda esa yolg'on axborotlardan siyosiy bosim vositasi sifatida foydalanilayotgani ham kuzatilmoqda. Shu jihatdan qaraganda, internet tarmog'ida axborot tarqatish erkinligi mutlaq tushuncha emasligi, uning ma'lum huquqiy chegaralari mavjud ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. Chunki demokratik jamiyatda har bir fuqaroning fikr bildirish huquqi kafolatlangan bo'lsa-da, boshqa insonlarning sha'ni, qadr-qimmat, huquq va erkinliklariga zarar yetkazuvchi axborotlarni tarqatishga, qonunchilikda alohida e'tibor qaratiladi.² Bundan tashqari bugungi kunda sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi natijasida "yolg'on xabar" shaklidagi soxta video, audio va tasviriy materiallarning ko'payib borayotgani internet makonidagi axborot xavfsizligi masalasini yanada murakkablashtirmoqda.³ Endilikda oddiy foydalanuvchi haqiqiy va soxtalashtirilgan ma'lumotni ajratib olishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Natijada esa axborotni tanqidiy tahlil qilish, uning manbasini tekshirish va haqqoniyligini baholash ko'nikmasi zamonaviy inson uchun zarur ehtiyojga aylanmoqda. Shu sababli media-savodxonlik fani bugungi davrda nafaqat axborot bilan ishlash

¹ Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021-y. [432-444,b].

² Qodirova X.B. "Media savodxonlik va axborot madaniyatining zamonaviy jamiyatdagi o'rni": T- Toshkent, "Innovatsion rivojlanish" nashriyoti, 2024-y. [55-96, b].

³ O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi Qonuni: T-Toshkent, 2022-y. [14-20 moddalar].

Date: 3rd August-2026

madaniyati, balki shaxsning ma'naviy va huquqiy himoyasini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Shuningdek, internet foydalanuvchilarining huquqiy mas'uliyatini oshirish ham dolzarb ahamiyat kasb etadi. Chunki ko'pchilik virtual makonda joylashtirilgan har qanday izoh, fotosurat yoki videomaterial ham huquqiy javobgarlikka sabab bo'lishi mumkinligini yetarlicha anglamaydi. Xususan, boshqa shaxsning sha'ni va obro'siga putur yetkazuvchi ma'lumotlarni tarqatish, mualliflik huquqini buzish, noqonuniy kontentni ulashish yoki millatlararo adovat qo'zg'atishga xizmat qiluvchi materiallarni tarqatish qonunchilikka muvofiq javobgarlikka sabab bo'ladi.

⁴Shu bois internetdan foydalanish jarayonida foydalanuvchilarning huquqiy ongi va axborot madaniyatini shakllantirish, ayniqsa yosh avlodni virtual makonda mas'uliyat bilan harakat qilish ruhida tarbiyalash bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Zero, yolg'on xabarlar, inson uchun zararli ma'lumotlar, kiberzo'ravonlik, shaxs sha'ni va qadr-qimmatini tahqirlovchi materiallarning ommalashuvi jamiyat barqarorligi hamda axborot xavfsizligiga jiddiy xavf tug'diradi. Shu sababli ko'plab davlatlarda axborot erkinligini ta'minlash bilan bir qatorda, uning qonuniy chegaralarini belgilash va raqamli makonda huquqiy nazoratni kuchaytirish masalasiga alohida e'tibor qaratmoqda. Media-savodxonlik va axborot madaniyati masalalari bugungi kunda nafaqat pedagogik yoki ijtimoiy hodisa sifatida, balki huquqiy xavfsizlikni ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida ham tadqiq etilmoqda. Shu nuqtai nazardan qaraganda, internet foydalanuvchisining axborotni saralash, uning ishonchlilik darajasini aniqlash va noqonuniy kontentni farqlash ko'nikmasiga ega bo'lishi demokratik jamiyatning muhim talablaridan biri hisoblanadi. Chunki raqamli makonda tarqatilayotgan har qanday ma'lumot millionlab insonlarning dunyoqarashi, siyosiy qarashlari va ijtimoiy kayfiyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuningdek, xalqaro miqyosda ham media-savodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish masalasiga katta ahamiyat berilmoqda⁵. Jumladan, UNESCO va BMT tomonidan ilgari surilgan konsepsiyalarda axborot madaniyatini shakllantirish demokratik qadriyatlarni mustahkamlash, fuqarolarning axborot xavfsizligini ta'minlash hamda yolg'on xabarlar tarqalishining oldini olishning muhim vositasi sifatida talqin qilinadi.⁶ Ayniqsa, so'nggi yillarda kiberfiribgarlik va media axborot texnologiyalarining kengayib borishi natijasida dunyoning ko'plab mamlakatlarida internet orqali tarqatilayotgan ma'lumotlarni huquqiy tartibga solishga oid normativ mexanizmlar takomillashtirilmoqda. ⁷Bu esa axborot erkinligi mutlaq tushuncha emasligini, uning jamiyat xavfsizligi, davlat manfaatlari hamda inson huquqlarini himoya qilish bilan chambarchas bog'liq ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, internet tarmog'ida axborot tarqatish erkinligining huquqiy chegaralarini belgilash masalasi inson huquqlari va erkinliklari bilan uzviy aloqador bo'lib, ushbu jarayonda so'z erkinligi hamda jamoat

⁴ Muhammadiyev J. Xalilov J.S. "Media savodxonlik va axborot xavfsizligini ta'minlash masalalari": T- Toshkent, "Tafakkur" nashriyoti, 2025-y. [54-98, b].

⁵ Kamolov S.X., Mutalibova S.D. "Axborot makonida media-savodxonlikni rivojlantirishning xorijiy tajribasi": T- Toshkent, "Yangi asr avlodi", 2025-y. [65-85, b].

⁶ Kamolov S.X. Mutalibova S.D. "Axborot makonida media-savodxonlikni rivojlantirishning xorijiy tajribasi": T- Toshkent, "Yangi asr avlodi", nashriyot 2025-y. [81-86, b].

⁷ UNESCO. "Media va axborot savodxonligi" T- Parij, "UNESCO Publishing" nashriyoti, 2021-y. [41-44, b].

Date: 3rd August-2026

xavfsizligi o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki demokratik tamoyillarga asoslangan jamiyatda har bir fuqaro o'z fikrini erkin bayon etish huquqiga ega bo'lsa-da, boshqa shaxslarning sha'ni, qadr-qimmat, daxlsizligi yoki davlat xavfsizligiga zarar yetkazuvchi ma'lumotlarni tarqatish qonunchilik asosida cheklanadi. Shu bois virtual makonda foydalanuvchilarning huquqiy ongi va axborot madaniyatini rivojlantirish, ularni raqamli etikaga rioya qilish ruhida tarbiyalash, yosh avlodda tanqidiy tafakkurni shakllantirish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Ayniqsa, Yangi O'zbekiston sharoitida media-savodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilib, ta'lim tizimiga zamonaviy media-ta'lim elementlarini joriy qilish, yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilish hamda internetdan oqilona foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda. Tadqiqotchilar tomonidan ta'kidlanishicha, axborot madaniyatiga ega bo'lgan jamiyatda fuqarolarning siyosiy faolligi, huquqiy ong darajasi va ijtimoiy mas'uliyati yanada ortadi.

Xulosa qilsak, jamiyat a'zolarining axborotni qabul qilish, tahlil etish va tanqidiy baholash ko'nikmalari bir xil darajada shakllanmaganligi sababli, raqamli axborot makonida tarqatilayotgan yolg'on, manipulyativ yoki zararli mazmundagi xabarlarining salbiy ta'siriga tushib qolish ehtimoli mavjud. Ayniqsa, ishonchsiz axborotlarni tekshirmasdan qabul qilish va ularni keng jamoatchilikka tarqatish ijtimoiy ongga salbiy ta'sir ko'rsatishi, jamoatchilik fikrini chalg'itishi hamda turli huquqiy va ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli, axborotdan foydalanish jarayonida har bir fuqaroning huquqiy va axborot mas'uliyatini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlardan aholining turli qatlamlari, xususan, yoshlarning faol foydalanayotgani mazkur masalaning dolzarbligini yanada oshirmoqda. Yoshlar jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotini ta'minlovchi, mamlakatning kelajagini belgilovchi va Yangi O'zbekiston taraqqiyotining muhim subyekti sifatida e'tirof etiladi. Shu bois, yosh avlodda axborotdan oqilona va mas'uliyatli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning axborot va huquqiy madaniyatini yuksaltirish davlat va jamiyat oldidagi muhim vazifalardan biridir. Mazkur jarayonda yoshlarning media va axborot savodxonligini rivojlantirish, internet makonida uchraydigan axborotlarni tanqidiy tahlil qilish, ishonchli va ishonchsiz manbalarni farqlash hamda yolg'on axborotlarning ta'siriga tushib qolmaslik ko'nikmalarini shakllantirish alohida ahamiyatga ega. Shu jihatdan, "Media-savodxonlik va axborot madaniyati" fanini o'qitish yoshlarning zamonaviy axborot muhitida ongli, faol va mas'uliyatli ishtirokini ta'minlash, ularning axborot xavfsizligi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishda muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Demak, yosh avlodda yuksak axborot va huquqiy madaniyatni shakllantirish raqamli jamiyat sharoitida barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.

Date: 3rd August-2026

2. O‘zbekiston Respublikasining “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonuni. – 2022-yil 15-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni. – Toshkent, 2023.
4. UNESCO. Journalism, “Fake News” and Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. – Paris: UNESCO, 2026

